

BIBLIOGRAFIA I FONTS

MARIMON RIUTORT, Antoni (1989): "Una emigració forçada: els soldats illencs enviats a Cuba durant la guerra hispano-cubana-americana de 1895-1898", dossier "Les emigracions dels balears d'antany", *Revista Lluç*, n. 750.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1996): *Els balears en les guerres de Cuba, Puerto Rico i les Filipines*, Editorial Barcanova, Barcelona.

NEGREIRA, Juan José i DE MESA, José Luis (1998): *Mallorquines, menorquines i pitiusos en la guerra de Cuba (1895-1898)*, José I. de Olañeta Ed., Palma.

NEGREIRA, Juan José (2006): *Baleares en la Guerra de Filipinas (1896-1898)*, Lleonard Muntaner Editor, Palma.

PONS, Francisco (1898): Il·lustracions a *Cuba Española, Reseña histórica de la insurrección cubana en 1895*, Centro Editorial de Alberto Martín, Barcelona.

REVERTER DELMAS, Emilio (1896): *Cuba Española, Reseña histórica de la insurrección cubana en 1895*, Centro Editorial de Alberto Martín, Barcelona.

RIERA DALMAU, Joan (1991): "Casos y cosas de ayer. Los Prófundos", setmanari *Manacor* del 2 de març de 1991.

RIERA DALMAU, Joan (2005): *Historia de Manacor. Siglo XIX*, Manacor.

ARXIU I BIBLIOTEQUES

Arxiu Municipal de Manacor

Arxiu del Regne de Mallorca

Biblioteca del Parlament de les Illes Balears

PERIÒDICS

El Diario de Palma (1895-1898)

La Almudaina (1895-1901)

La Última Hora (1895-1899)

La ballada dels indis de Manacor, els cossiers d'Algaida i els cossiers d'Alaró a les Fires i Festes de Palma de l'any 1903

Pau Tomàs Ramis

És sabut per tots que la història general s'alimenta de les fonts de la microhistòria. Així, les danses dels Indis, part de la història de Manacor, són una d'aquestes microhistòries de ple dret. Una microhistòria que s'ha anat conformant a partir de successos, esdeveniments, anades i vingudes que han convertit aquesta dansa en allò que és avui dia.

D'origen incert, hem d'ubicar la dansa dels Indis a la barriada de Crist Rei de Manacor. La primera notícia i la primera imatge que en tenim és de 1897, tot i que sembla que no suposaven ja llavors cap novetat en l'àmbit festiu manacorí (*Socias, M. i Sureda, F. 1997, p.272*). Diversos períodes d'esplendor i decadència marcaren des de llavors una existència que s'ha prolongat fins a dia d'avui. Durant aquestes diverses etapes, tenim notícies que ens parlen d'algunes actuacions d'aquesta formació fora de les fronteres de Manacor. El 1916 o 1917¹ es produí un cas especial: Jaume Perelló, manacorí, veí de la barriada de sa Vilanova i mestre a Sant Llorenç, volgué instaurar el ball en aquella localitat, així que hi ensenyà la dansa i hi ballaren nins llorencins i els seus dos fills de Manacor. Però sembla que la dansa no arrelà a Sant Llorenç.

El 1929 ballaren a la plaça Joanot Colom, actual plaça d'Espanya de Palma,

Il·lustració del programa de les Fires i Festes de 1903.

¹ Segons la font consultada, apareix una data o una altra. La de 1916 apareix en el DVD *Els Indis de Manacor* i la de 1917 per SOCIAS VALLS, M. i SUREDA FONT, F.: "La dansa dels indis...", p. 265 i 279.

on també es desplaçaren els Moratons, per commemorar el 700è aniversari de la conquesta de l'illa per part del rei Jaume I. El 1951 tornaren a actuar a Palma, amb molt d'èxit, en el II Certamen Internacional de Folklore on, segons algunes informacions,² guanyaren el floc de cintes que porten els Indis a l'extrem superior del pal que porta la dama.

En aquest estudi, precisament, vull fer esment d'una d'aquestes sortides dels Indis a fora de Manacor, per ventura la primera que feren o una de les primeres. Durant l'explicació n'he volgut transcriure fidelment tots els documents d'arxiu que vaig localitzar a l'AMP i que feien referència a l'esdeveniment en qüestió. Així mateix, he transcrit directament de la premsa de l'època moltes de les notícies que hi feien referència. La intenció de fer-ho així és la de conservar el vocabulari i la forma de cadascun d'aquests escrits i la de no desvirtuar la intencionalitat de cadascuna de les notícies transcrites.

Els preparatius de les Fires i Festes de Ciutat. Els indis hi entren *in extremis*

Corria l'any 1903 i Palma preparava la primera edició de les seves Fires i Festes. Tot un seguit de comissions s'encarregaven d'organitzar mostres, certàmens, exposicions, concursos... per mostrar als ciutadans i forans la bellesa de les nostres tradicions, alhora que s'exhibia també la modernitat i la innovació, tot marcat per un ànim lúdic i festiu.

Una d'aquestes comissions es formà per dur a terme una mostra de balls populars de l'illa amb la intenció d'aglutinar el màxim de grups folklòrics i tradicionals illencs. La Comissió era formada pel Sr. Francisco Quijada i Martí, com a vocal de la Comissió Especial de Fires i Festes i representant de l'Ajuntament de Palma, i pel Sr. Pedro Peiró, representant de *La Almudaina*.

La parella de gegants, que es llogà a Barcelona, al moll de Palma. (Foto de *La Almudaina*.)

2 DVD *Els Indis de Manacor*. Tot i que aquesta font ens dona com a data el 1952.

na.³ La partida pressupostària prevista de destinar, segons el *Proyecto de presupuesto aprobado por la Comisión de Férias y Fiestas*, era de 1.000 pessetes i se n'esperaven com a "Ingresos Probables", 500.⁴

La intenció de la Comissió era clara: no se cercaven agrupacions o grups de ball de bot, de boleros o jotes, sinó aquelles danses que avui coneixem com a balls de figures, danses rituals o balls sorgits d'algun entremès antic.

Dia 4 de juny, aproximadament dos mesos abans de començar les Fires i Festes, des de l'organització es posaren en contacte amb diferents pobles per intentar incorporar aquests tipus de balls típics de cada indret a l'esdeveniment:

«El Alcalde de Palma

B.L.M.

M. Sr. Alcalde de Algaida y tiene la honra de suplicarle encarecidamente quiera molestarse en indicarnos las personas de esa localidad con las que pudieramos entendernos, á fin de organizar un baile tradicional al que asistieran las figuras y grupos característicos de cada pueblo que los tenga desde antiguo.

D. Antonio Planas aprovecha esta ocasión para reiterarle la expresión de sus sentimientos de amistad sincero aprecio y consideración.

Palma 4 de Junio de 1903.»⁵

Durant aquests mateixos dies dels primers contactes entre la Comissió organitzadora i els diferents ajuntaments de Mallorca, la premsa local mallorquina, concretament la *Gazeta de Mallorca*, publicava un interessantíssim article en què comparava les festes i tradicions que s'exporten de l'exterior i les pròpies, i exposava la temença que les Fires i Festes que es preparaven a Palma fossin una mostra de costums forans i tradicions importades:

«Això de volè imitar ses festes y espectacles que fan p'es continent, sense tenir tal volta elements bastants per fé sa retxa tan amunt com altres ciutats de per fora Mallorca, perilla molt fermos caure en ridicol y escalivá per un'altra vegada es forstés qui vénguen.»

L'article, encertat en alguns dels seus plantejaments i signat per Un Vey Xeruc, feia una al·legació a favor de tot allò que era considerat com a propi:

«Es balls de cossies y cavallets y gigants y nans, es cavalls cotonés, ses águiles y altres estols de ses nostres viles, serien també per tothom, ben presentats,

3 L'Ajuntament de Palma havia convidat diversos representants dels mitjans escrits de l'època per formar part de les diverses comissions encarregades d'organitzar els actes. Finalment, en les distintes comissions hi hagué representació de *La Almudaina*, *Última Hora*, *Diario de Mallorca*, *La Tarde*, *El Liberal*, *Diario de Palma* i *Unión Republicana*.

4 AMP. Sig. FP 1795 / I. "Documentos relativos a las ferias y fiestas celebradas en el año 1903."

5 AMA. Sig. 223. Correspondència. Entrades 1903.

un'altra nota original y agradable. Tot lo que sia propi y peculiar de ses festes mallorquines, havia d'interessar y parexe en son lloc, encara que ja n'hi haja entre noltros que u ténghen ben per vist.»⁶

Sembla que la idea expressada en la Gazeta de Mallorca en bona part és la que volen seguir també l'Ajuntament de Palma i les diverses comissions organitzadores dels actes festius de les Fires i Festes, i dic en bona part perquè, tal i com observam en els programes de festes i en les cròniques, també s'inclogueren a la festa elements d'altres llocs i sense arrelament a l'illa:

Els Indis manacorins a les Festes de 1929 a Ciutat en commemoració del VII Centenari de la Conquesta de Mallorca. (Arxiu Municipal de Palma.)

«De fora-Mallorca d'uen muntanyes russes, valencianetes de bondeveres per servir qui-la-béu, titereros y ballerines y cantadores andaluses, toreadors y braus, y señoritas toreras.»⁷

Segui com sigui, les respostes dels diferents pobles escrutats per a la qüestió dels balls populars anaven arribant: des de Sóller, Pollença, Santanyí, sa Pobla o Valldemossa⁸ es va indicant la possibilitat o no de comptar amb balls tradicionals i antics per participar-hi.

El 16 de juny, des de l'Ajuntament d'Alaró s'envia també un escrit al batle de Palma tot demostrant que els contactes i les diverses actuacions que s'havien anat fent des de la Comissió encapçalada pel Sr. Quijada començaven a donar els seus fruits:

«Exmo. Sr. Alcalde de Palma.

Muy Sr. mio y de mi mayor consideración: En contestación á atento B.L.M. de V.E. de 4 del que rige, debo manifestarle, que las personas encargadas desde hace unos tres años en este pueblo, para organizar el baile tradicional "Los

6 GAZETA DE MALLORCA "Fires y Festes". 1-VIII-1903. Pàg. 3

7 Vegeu-les en l'apèndix, documents de l'1 al 5. Totes extretes de l'AMP. Sig. FP 1795/1. "Documentos relativos a las ferias y fiestas celebradas en el año 1903."

8 AMP. *Ibidem*. Esborrany de la carta enviada als representants dels grups de Cossiers.

Cossiers" son Andres Guardiola Rosselló (á) Truch y Bernardino Guasp Juan (á) Jayó.

Aprovecho gustoso esta ocasión para ofrecirme de V.E un affm S.S.

L.B.S.M.

Juan Ordinas Real»⁹

I des del consistori ciutadà i la Comissió encarregada d'organitzar l'acte s'anaven recopilant noms i contactes de diferents pobles de Mallorca per poder negociar les condicions de contractació d'algunes de les figures i balls de figures i rituals més emblemàtics de l'illa:

«Bailes populares

Sóller—D. Vicente Gareés Colom y Don Juan Forteza Piña

Pollensa- D. Ant^o Bonet Obrador Cura-Párroco.- Don Ramón March Vila, Pro.- D. Martín Vila Mayol, Pbro.

Alaró- (Els cossiers) D. Andrés Guardiola Rosselló (a) Truch.- Don Bernardino Guasp Juan (a) Jayó.

Valldemosa- Don Jaime Rosselló Mas.- D. Juan Mercant Deyá.»¹⁰

Pràcticament una setmana després de rebre la confirmació de quins eren els contactes pertinents per negociar amb els Cossiers alaroners, des de Ciutat, el 23 de juliol, s'hi adreçaven:

«Muy señor mío: sabiendo que V. es persona idonea para organizar las figuras de los bailes típicos Els Cossies de ese pueblo, le ruego encarecidamente se molesté en manifestarme si el cuadro del baile tradicional está dispuesto á tomar parte en la fiesta que se ha de celebrar en esta ciudad un día de las anunciadas fiestas, si se halla en condiciones de llamar la atención, si está dispuesto á discutir el premio ofrecido al que vista con más propiedad y riqueza, cuanto mas ha de costar una sola noche y de cuantas figuras se compone y en que consiste.

Agradeciéndole el interes que se tome en contestarme rápidamente, se ofrece de V. at^o s.s.q.b. s. m.»¹⁰

La resposta des d'Alaró no es féu esperar:

«Sr. D. Antoni Planes

Palma

Molt senyor meu; El tamboriner n'Andreu Guardiola, an el que vosté li dirigeix su carta del 23 prop passat, m'encarrega que li diga en llur nom y en nom dels cossiers sos companys, que tots están dispostos a pendre part en les festes que'n aqueixa Ciutat s'han de fer durant el pròxim mes d'Agost, y també a obtar an el premi que s'ha ofert.

El personal se compon del tamboriner, la dama, sis cossiers y dos dimonis; total deu.

9 AMP. *Ibidem*.

10 AMP. *Ibidem*.

Com tots ells son pobres treballadors desitjarien que s'els abonassen els gastos de viatge, perdent ells en canvi el jornal, si creu necessaria una entrevista, tenga la bondat d'indicar la persona de la Comissió organitzadora encarregada del assumpto y un dels interessats passará a visitarla.

Si necessita altres detalls tindrà molt de gust en darlosi seu afm ss

Joan Rosselló.

Son Forteza d'Alaró 25 Juliol 1903.

Els Cossiers d'Alaró

Danses

-

L'oferta

La garsa

La gentil senyora

El guant

La cadena»¹¹

Només dos dies després Ciutat els contestà:

«Sr. D. Juan Rosselló

27 Juliol 1903.

Muy señor mío: tengo en mi poder sus atentísimas cartas del 24 y 25 del mes en curso y por su contenido le doy infinitas y muy expresivas gracias.

Respecto de *Els cossiers*, quiero decirle que sí, que realmente convendría que alguien de esa buena gente pasara á Palma y viniera á hablar con Torrandell, en la Sala, cuanto antes. Deseo que les advierta que esos primeros gastos ya pueden tenerse en cuenta para la cuenta general. Agradecido á sus buenas intenciones, procuraremos satisfacerles lo preciso. Sólo pedimos que nos hagan quedar bien.

Suyo affmo q. b. s. m.»¹²

Palma, el mateix dia 27, es posà en contacte amb Pollença amb un to cordial però ferm per provar d'aclarir la carta enviada des de Pollença dia 25 de juliol i signada pel Sr. Antoni Bonet, en què el fragment principal exposava el següent:

11 AMP. *Ibidem*.

12 AMP. *Ibidem*. A l'AMA, sig. 1997. En l'esborrany de despeses de 1901-1903, p. 26v i p. 31v respectivament, trobam el 1903 un pagament de 150 ptes. a "Dn Pedro Ant^o Pou Capellá encargado de la fiesta de San Honorato que tuvo lugar el dia 16 Enero último des^o 1% cap^o. 9. ar^o. 1° i un de 200 ptes. a "Antonio Sastre Oliver por la fiesta de Sant Jaime cap^o 9° -ar^o 3°." A l'AMA, sig. 95, en les actes de l'Ajuntament de 1903, en la sessió del consistori de 12 de juliol, també es parla d'Antoni Sastre Oliver com a encarregat de gestionar els recursos econòmics de les Festes de Sant Jaume. Cap d'aquests dos encarregats d'administrar els doblers per a les festes patronals de Sant Jaume i Sant Honorat no són la mateixa persona que facilita com a contacte l'Ajuntament d'Algaida pel que fa al ball dels Cossiers.

«Muy Sr. mío y de mi mayor consideracion como profano que soy en estas materias me veo imposibilitado de dar gusto á V. conforme mis deseos.»

S'enterbolia així la possibilitat d'assistència d'Alguiles, Cavallets o Sant Joan Pelós. Des de l'Ajuntament de Palma, com deim, se'ls contestava sense perdre temps:

«Sr. D. Antonio Bonet

Muy Sr. mio y de mi mayor respeto: vista su carta del 25 del corriente, deduzco que existe un equívoco que conviene desvanecer. Al tomarme la libertad de dirigirme á V. Para conocer detalles sobre los bailes típicos de Pollensa, lo hice después de haberme enterado por medio del Sr. Alcalde de ese pueblo de las personas que podrían ofrecerme tales procuradores, habiéndome indicado tres; V., Don Ramón March Vila, pbro., y D. Martín Vila Mayol, pbro.

No me sonó á engaño la petición, porque, como creia que esos bailes tradicionales se conservan á la sombra de la Iglesia, nadie mejor que V. como Cura-parroco, estaría enterado de cuanto me conviniera saber.

Si es así, repito mi suplica anterior. Me bastaría que me dijera en definitiva si esos bailes característicos se conservan en estado que puedan llamar la atención.

Doyle anticipadas gracias

Su affmo. q.b.s.m.»¹³

I tres dies més tard la contundent i desencoratjadora resposta des de Pollença:

13 Francesc Vallcaneras ens diu que tots els autors antics, des de Furió fins a l'arxiduc, ens parlen de dos dimonis acompanyant els Cossiers alaroners. Veim com el 1903 aquesta composició *infernal* encara es mantenia igual. A més ens trasllada les paraules de l'arxiduc quan explica que n'hi havia un de vell i un de jove, afirmació que no estam en condicions d'assegurar pels documents consultats i exposats de si encara era així o no. (VALLCANERAS, 1990, p. 52-53.)

Els Indis ballen a Palma. Festes de 1929 a Ciutat en commemoració del VII Centenari de la Conquesta de Mallorca. (Arxiu Municipal de Palma.)

«Pollensa 30 julio de 1903

Sr. Alcalde de Palma

Muy sr. mio y de mi particular atencion: anoche á las 11, al regresar de Palma á donde fui con motivo del funeral de Su Santidad, me encontré con la de V. Estos bailes, que solo tienen lugar en ciertas funciones religiosas de la localidad y en ninguna otra parte, no ofrecen interés alguno, y además son del todo impropios para figurar ó exhibirse en festivales, pues resultaría una cosa verdaderamente ridícula.

Me repito de V. atento S.S.

q.s.m.v.

Antonio Bonet»

El mateix dia 30 ja es començaven a fer comptes amb els dos únics grups que havien confirmat la seva assistència:

«Bailes Populares

Cosies – Alaró – D. Andrés Guardiola.

Se compone de diez personas á 10 pesetas cada una = 100 pesetas

Palma 30 Julio de 1903»

Des d'Algaida, arran de la petició feta des de l'Ajuntament de Palma, també s'havia mostrat interès per participar-hi amb la seva colla de Cossiers, i igualment se'n feien els comptes:

«Bailes populares.

Cossiés – Algaida – Francisco Grau

y Oliver – Calle Mayor – 29.

Se compone de once personas á 10 pesetas cada una = 110 pesetas.»¹⁴

Així, a dia 30 de juliol, a només onze dies de la inauguració de les Fires i Festes -dia 9 d'agost- i després de pràcticament un mes i mig de contactes i negociacions, la Comissió de balls populars només havia pogut confirmar l'assistència dels Cossiers d'Algaida i d'Alaró, fet que, tot i que no en tenim fonts que en parlin, devia suposar un cert grau de frustració per als organitzadors, ja que les perspectives no s'havien acomplert ni molt manco. Fins i tot la premsa de l'època se sentia, en certa manera, decebuda i es demanava el perquè de l'absència d'algunes de les figures més emblemàtiques de la nostra illa. La Gazeta de Mallorca se'n feia ressò:

¹⁴ Si bé les primeres referències que tenim a la música i als sonadors que acompanyen els Cossiers d'Alaró ens parlen de xeremia i tamborino, amb la suposició que amb el tamborino s'incloua el flabiol, ja abans d'acabar el segle XIX les xeremies s'havien arraconat i simplement acompanyava els balls el so del flabiol i del tamborino (VALLCANERAS, 1990, p. 54), d'aquí que només hi hagi un músic que els acompanyi en aquesta sortida a Ciutat.

«Es cossiés d'Alaró han feta promesa de venir y de dur ben apreses cinc danses de ses séues: sa Cadena, es Guant, l'Oferta, la Garsa y la Gentil Senyora (molts garrits, que déxen anà bona oloreta d'usansa antiga, de l'altr'any). -¿Y es cavallets y es gigants nans de Felanitx?... ¿y s'Águila de Pollensa?...»¹⁵

Però, casualment, el mateix dia en què es feien els comptes que anteriorment hem transcrit, el 30 de juliol, s'enviava una carta des de Manacor en què, assabentats de l'organització d'aquest acte, pretenien que el ball dels Indis també en formàs part. Per això es remeté una carta directament al batle de Ciutat:

«A Dn. Antonio Planes

Muy Señor mio y de mi mayor aprecia tengo á su disposicion un baile que se llama Indios el cual es bailado por muchachos que son se compone de nueve cuyo baile desearia poner á lucido por las calles de Palma por estas fiestas que vienen por esto suplico á V. se digne de contestar á su servidor para ver si ó no puede ser venir si es que sea de su gusto y de gusto de los interesados de la fiesta.

Se dignara contestarme pronto para que yo pueda prepararme y preparar á los chicos.

Después me dira si es que guste recibirlos cual dia le sera mas aproposito que nuestros pareceres son de venir el dia onze por la mañana pero V. me dira si ó no le parece bien.

Espero que seremos ametidos pues según voses an de venir los cosies de Felanich los de Muro y los de Manacor y que todos seran ametidos pues espero que V. no sera parcial conmigo y tendra el osequio de ametirme tambien.

Despues de los chicos vendran tambien cuatro hombres para la musica de modo que resultan son catorse ente todos.

Seguro Servidor

B.L.M.

Els actuals Cossiers d'Alaró.

¹⁵ Vegeu, per exemple, GAZETA DE MALLORCA, "Cronica Ciutadana. Fires y Festes. Es Programa oficial." 18-VI-1903. P. 2-3.

Pedro Frau Juan
 Mi direcion
 Calle del Retiro Nº 20
 En Manacor.
 Manacor 30 Julio 1903»

És, sens dubte, la carta més curiosa d'entre totes les que es generaren aquells dies. La insistència que demostrà el Sr. Pedro Frau es contraposà amb la deixadesa i desinterès que pocs dies abans s'havia mostrat des de Pollença. A més, l'oferiment des de Manacor complia amb les expectatives de l'organització, que volien un acte variat amb diferents mostres de balls, danses diverses, amb varietat de vestuaris, de tipus de ball, varietat de músiques... I la tranquil·litat degué arribar a Manacor, i sobretot al Sr. Pedro Frau Juan, només uns dies després, quan es rebé la carta de Palma enviada dia 3 d'agost:

«Señor Don Pedro Frau y Juan
 Palma 3 Agosto 1903

Muy señor mio y de mi consideración: tengo el gusto de participarle que he recibido su carta 30 del pasado Julio, á la que contesto diciendole que en principio aceptamos la idea del baile que se sirve proponernos; pero para dar mas formalidad al asunto y saber á que atenernos como igualmente acordar en que forma y modo debe efectuarse dicho acto público, seria conveniente, mejor dicho, precisa que V. al igual que una persona que represente pase á Palma para resolver en difinitiva lo que proceda.

En espera de sus prontas ordenes, se repite suyo afmo. q.b.s.m.

Antonio Planas»

Previsiblement, la contestació degué arribar a Manacor entre els dies 4 i 6 d'agost, quan la mostra de balls s'havia de celebrar a Palma dia 10 a les 20.30 h del capvespre. No sobrava gaire temps i els manacorins, segons instruccions del consistori ciutadà, encara havien d'anar un dia a Palma per acabar de tancar els detalls de la contractació.

Finalment, el programa es tancava amb aquests tres grups i les següents composicions:

- Cossiers d'Alaró (deu persones): sis cossiers, una dama, dos dimonis¹⁶ i un tamboriner.¹⁷

¹⁶ Vegeu el Document 6 de l'apèndix.

¹⁷ D'alguns dels actes de les festes –"Coso Blanco", Festival Ciclista, Certamen Literari...- es feren cartells específics. En l'apèndix podeu veure transcrita una carta de mossèn Antoni M. Alcover en què agraeix al batle de Palma l'enviament d'un dels cartells del Certamen Literari. (Document 7). AMP. Sig. FP 1795 / I. "Documentos relativos a las ferias y fiestas celebradas en el año 1903."

- Cossiers d'Algaida (onze persones): sense especificar. (Probablement sis cossiers, una dama, un dimoni i els quatre que queden podrien ser músics i/o mestres de ball, si no hi anava també algun ballador de reserva.)
- Indis de Manacor (catorze persones): nou al·lots (un d'ells és la dama) i quatre músics.

La participació dels Cossiers de Felanitx, de Muro i de Manacor, que comenta en la seva carta de dia 30 de juliol el Sr. Pedro Frau, segurament es deu a una mala informació o a la rumorologia del moment. De totes maneres, sembla que des de Manacor no es tenia una idea gaire clara ni de qui hi havia de participar ni tan sols de quan s'havia de celebrar l'acte. Hem dit que la mostra estava prevista per a dia 10 horabaixa de tard, i el Sr. Pedro Frau proposava una reunió amb els organitzadors per a dia 11 dematí, segurament desconeixent realment el programa d'actes festius; programa que ja feia més d'un mes i mig que havia estat publicat en diversos diaris illencs.¹⁸ Evidentment, si la reunió proposada tant des de Manacor com des de Palma es va arribar a produir, hauria estat entre dia 6 i dia 9 d'agost a Ciutat. No obstant això, és una hipòtesi ja que no disposam de cap document que ho confirmi.

Els antics Cossiers d'Alaró durant les Festes de Sant Roc de 1939. Foto apareguda en Els Cossiers d'Alaró (Portada). Propietat de Francesc Vallcaneras.

L'arribada a Ciutat. Una entrada triomfal

En els llocs més emblemàtics i representatius de Mallorca¹⁹ i de Barcelona (segurament també a Menorca, Eivissa i València), s'hi havien penjat cartells anunciadors de les Fires i Festes d'aquell 1903.²⁰ L'expectació que la festa havia

¹⁸ *EL LIBERAL*. "Ferias y Fiestas". 10-VIII-1903.

¹⁹ *GAZETA DE MALLORCA*. "Vuytada de Festes. Dilluns dia 10". 17-VIII-1903. Pàg. 2.

²⁰ D'alguns dels actes de les festes –"Coso Blanco", Festival Ciclista, Certamen Literari...- es feren cartells específics. En l'apèndix podeu veure transcrita una carta de mossèn Antoni M. Alcover en què agraeix al batle de Palma l'enviament d'un dels cartells del Certamen Literari. (Document 7). AMP. Sig. FP 1795 / I. "Documentos relativos a las ferias y fiestas celebradas en el año 1903."

despertat a tota l'illa, fins i tot a fora d'on vingueren vaixells de Menorca o València, feia evident l'èxit del dia de la inauguració. Les fondes i hostals estaven totalment complets, i no podien fer pus reserves ni comandes, i ja des de divendres “por las puertas eran muchos los carretones y carros que llegaban atestados de gente de los pueblos que venian á presenciar la inauguración, de las Ferias y Fiestas.”²¹ El dia de la inauguració *El Liberal* informava que:

«A las cinco de la mañana las principales calles de Palma parecian torrentes de gente, tanta fue la aglomeración.

En la Plaza de Cort se reunieron muchos curiosos para presenciar la salida de los Gigantes y cabezudos, que con los tambores del Ayuntamiento, y las gaitas y tamboriles debian recorrer las principales calles de esta Ciudad anunciado el principio de las Ferias y Fiestas.»²²

L'arribada de les expedicions alaronera, algaidina i manacorina, amb balladors i músics, també ja estigué marcada per una gran expectació entre els assistents als diversos actes de la ciutat, preàmbul d'allò que s'esperava a la mostra de balls de dia 10 d'agost de 1903:

«Per alegrar més la gent ciutadana y forastera que trespava y andoyetjava amunt y avall, venguéren d'Alaró y Algaida dues colles de cossiés y una d'indios de Manacor, qu'amb sos seus balls y vestimenta de coloraynes, tenguéren sempre processó seguida d'atlotèa y de gent garruda que los corria darrera.»²³

La Almudaina també es feia ressò de l'arribada i de l'èxit que tengueren entre la gent del carrer, aquell estiu de 1903, tant els Cossiés com els Indis:

«Els cossiés

La primera nota alegre de ayer fue la llegada de los típicos danzantes populares titulados <<Cossiés>> de Alaró y Algaida y los <<Indios>> de Manacor, los cuales se dirigieron inmediatamente á la Casa Consistorial, donde ejecutaron diversos bailes.

Después formando los tres cuerpos de baile un solo grupo, presedido de una pareja de la guardia municipal visitó á la autoridades ejecutando algunos números.

Muchos chiquillos les siguieron, imitando sus alegres y acompasadas piruetas.»²⁴

21 EL LIBERAL. “Ferias y Fiestas”. 10-VIII-1903.

22 EL LIBERAL. “Ferias y Fiestas”. 10-VIII-1903. Per conèixer més detalls dels gegants i caparrots de què ens parla aquesta notícia vegeu TOMÁS RAMIS, Pau: “11. La festa gegantera. Gegants, geganters, tradició i cultura”. Pàg. 161-225. Inclòs a A.D.; L'esplendor de la festa. Màgia i misteri de les festes antigues. Edita Institut d'Estudis Balearics (IEB). Edició produïda per J.J. de Olañeta, Editor. Barcelona, 2008.

23 GAZETA DE MALLORCA. “Vuytada de Festes. Dilluns dia 10”. 17-VIII-1903. Pàg. 2.

24 LA ALMUDAINA. “Els cossiés”. 11-VIII-1903. Pàg. 2

També el diari *La Tarde* es féu ressò de l'expectació que els Cossiés aixecaren a Ciutat amb els seus balls. En aquest cas no ens parla dels Indis, però per les cròniques d'altres diaris sabem que també hi eren presents:

«Los afamados Cossiés acompañados de una banda de música han recorrido esta mañana varias calles de la capital, y al compás de tamboril han ejecutado diferentes bailes que han sido muy aplaudidos por el numeroso público que los ha presenciado.»²⁵

L'actuació davant més de 20.000 persones. Tot un èxit

L'arribada, emperò, només fou l'aperitiu d'allò que s'esperava el vespre de dia 10 d'agost al *Real de la Feria*, segon dia de les Fires i Festes, en què estava anunciat:

«A las ocho y media de la noche

Concurso de Bailes populares de “Pla y Montanya”, “Cosiés” y “Cavallets” en el Real de la feria.»²⁶

Aquest programa de festes s'anava publicant en tots els diaris des de feia gairebé dos mesos. La presència dels Cavallets de ben segur que es deu al fet que els organitzadors, en un principi, en devien comptar com a segura la participació, ja fossin els de Felanitx o els d'Artà; però com hem vist no en tenim cap notícia d'arxiu ni de premsa que en parli,

Els actuals Cossiés d'Algaida.

només aquella ja transcrita de la *Gazeta de Mallorca* que precisament es demana per l'absència dels Cavallets felanitxers. Sigui com sigui, la participació dels Cossiés sí que quedava confirmada i la dels Cavallets d'alguna manera era substituïda per la dels Indis manacorins.

25 EL LIBERAL. 11-VIII-1903. Pàg.1.

26 EL DIARIO DE PALMA. 11-VIII-1903. Pàg. 1. Sabem que finalment els Cavallets no tengueren representació i no hi actuaren, tot i que figurassin en el programa de les festes.

Seguint la crònica que ens ofereixen algunes de les publicacions de l'època, sabem que la vetlada del dia de l'actuació va ésser un èxit absolut. A les vuit de l'horabaixa la gent es començava a aplegar davant l'escenari del *Real de la Feria* on s'havien de representar els balls, col·locat enfront del pavelló de l'Ajuntament palmèsà que, juntament amb el del Círculo Mallorquí, era el que presentava més concurrència, més distinció i més elegància. Mitja hora més tard s'iniciava la festa amb focs artificials i traques a fi d'entretenir l'extraordinari nombre de gent que s'hi havia donat cita. Envoltant l'escenari s'havien col·locat centenars de butaques i unes quatre mil cadires que s'ompliren gairebé per complet. Entorn de la tanca de l'espai on se celebrava la festa també s'hi congregà una compacta multitud que ocupava una gran extensió de la fira, tant que, segons sembla, la circulació pel recinte del *Real* per moments es feia impossible. Segons els càlculs que es feren a l'època aquell dia, al recinte firal es donaren cita ni més ni menys que entre vint mil i vint-i-quatre mil persones. Els orxaters, tant de moda en aquella època, no tenien braços suficients per servir el deliciós refresc a tots aquells que en volien comprar:

«En dicho sitio se había convocado lo más distinguido de nuestra sociedad, que animaba los elegantes Pabellones del Ayuntamiento y del Círculo Mallorquí, así como también los asientos colocados alrededor del tablado donde varias garridas payesas; los Cossies y los Indios, lucieron sus habilidades coreográficas, todo el lugar de la feria estaba además invadido por compacto público, que no bajaría de 24 mil almas.»²⁷

I arribà l'hora dels balls i de les representacions. Les primeres que pujaren a l'escenari foren unes pageses que *El Liberal* qualificava com a “garrides”. Després els Cossiers d'Alaró i d'Algaida, que segons escriu el redactor de *La Almudaina* i referint-se als algaidins “son los más antiguos de la isla” (afirmació que s'hauria de revisar); i els Indis de Manacor. Es ballaren boleros, “los llamados populares ó al estilo del país y además las típicas danzas de los Cossies y Cavallets, al son de gaitas y tamboril”.²⁸ Tot i que finalment els Cavallets no hi foren presents, el *Diario de Palma* encara els anomena fins i tot en la crònica, segurament guiat per l'equivocació en el programa de festes. Ben segur que quan s'escriu “Cavallets” en aquesta crònica era per fer referència als Indis.

L'organització i la direcció sembla que fou excel·lent i l'acceptació per part del públic, excepcional. Els assistents gaudiren de valent amb els deliciosos i cerimoniosos balls de Cossiers i Indis, que foren molt aplaudits i elogiats. Tal com deia *El Liberal*: “Todos los bailes fueron en extremo aplaudidos y celebrados por

27 *EL LIBERAL*. 11-VIII-1903. Pàg. 1.

28 *LA ALMUDAINA*. “Ferias y Fiestas”. 11-VIII-1903. Pàg. 2.

la numerosa concurrència”.²⁹

La crònica de *La Almudaina*, per ventura una de les més completes, ens deixa una dada més a tenir molt en compte:

«Subieron primeramente al tablado varias payesas del llano, las que alternaron con los “coséis” de Alaró y de Algaida, que son los más antiguos de la isla, y los “indios” de Manacor, los cuales, con sus típicas danzas distrajeron á la concurrència. Es más, pero una curiosidad que un espectáculo. Todos fueron aplaudidos.

La gente celebró con muestras de agrado lo bien trajeados y correctos que se presentaron estas comparsas. Fue un desengaño, podemos decir, agradable por ser materia que frecuentemente está abonada á lo extravagante y chavacano. Los elogios fueron justos.»³⁰

La dada important és la del bon estat del vestuari i complements que llüien les tres colles, quan segons el mateix diari no era gens estrany trobar-se aquell temps amb elements de la cultura popular malgirbats, en estat penós, amb vestuaris o complements vells o desfets. En aquest cas sabem que només dos anys abans, amb motiu de l'estrena de la primera fàbrica d'electricitat a Mallorca, concretament a Alaró, i de les festes que s'hi celebraren, s'havien fet o s'havien arreglat els vestits dels Cossiers alaroners amb un cost de 301,85 pessetes.³¹ Els d'Algaida desconec si s'havien arreglat recentment, però també es devien conservar amb molt bon estat.³² I els vestits i complements dels Indis, si realment són introduïts el 1897, any en què en tenim la primera notícia, només tendrien set anys, temps prou curt com perquè aquells vestits encara llüessin gairebé com a nous.

A intervals s'anaven disparant coets de focs artificials de la casa Espinós de Reus, que també deixaren una excel·lent impressió, per bé que, lamentablement, hi hagué un ferit de consideració per l'impacte de les restes de la canya d'un dels coets a la cara. L'acte finalitzà amb una gran traca, devers les onze i mitja, que després de diverses explosions i detonacions acabà amb una gran bomba final que posà el colofó a la gran nit dels balls dels Cossiers i dels Indis.

L'èxit de la vesprada i de l'organització, així com de les Fires i Festes en general, quedava plasmat en la sessió de l'Ajuntament de Palma del dijous dia 20 d'agost, quan en el llibre d'actes es recollí tot un seguit d'agraïments, entre els quals trobam:

29 Francesc Vallcaneras és qui ens ofereix aquesta dada extreta de l'Arxiu Municipal d'Alaró, i ho fa de manera desglossada per conceptes i despeses. (*VALLCANERAS*, 1990, p. 41).

30 No he localitzat entre els documents consultats a l'Arxiu Municipal d'Algaida cap pagament per arreglar o compondre els vestits dels Cossiers en els anys immediatament anteriors a 1903; AMA sig. 985. “Pressuposts ordinaris i extraordinaris i comptes generals”. 1894-1900; AMA sig. 986. *Ibidem*. 1901-1909; AMA, Sig. 1997. Esborrany de despeses 1901-1903.

31 No he pogut desxifrar el segon llinatge que hi apareix, per això l'he substituït per (¿?).

32 AMA. Sig. 223. Correspondència. Entrades 1903.

«Castañer: Dice qe solo el Sr Quijada ha llevado el peso de los festejos y á el principalmente han de dirigirse las gracias.

[...]

Quijada: Que Ayuntº dé voto de gracias á todos los qe han tomado parte en las fêrias y fiestas.»³³

En un altre dels llibres de sessions, el Sr. Quijada -recordem que era el principal organitzador dels balls populars- expressava:

«Quijada: Desea que conste en acta las gracias al vecindario, Diputacion y a todos los que han cooperado para las fiestas; Seria conveniente se formara un catálogo y una memoria [...]»³⁴

Paraules finals

Desconec si aquest catàleg i memòria que demanava el senyor Francisco Quijada s'arribà a realitzar o no. Aquest estudi presentat en aquestes Jornades d'Estudis Locals de Manacor no pretén conformar-la, però sí que vol ésser un recull de la participació dels Indis de Manacor a les Fires i Festes de 1903 i de les impressions que causaren, com també una petita mostra de quin paper i significació tenia i jugava la cultura popular i tradicional a la Mallorca de principis de segle XX.

Apèndix

DOCUMENT 1 (carta enviada des de la Batlia de Sóller al batle de Palma en què indiquen les persones de contacte en temes de balls populars):

«El Alcalde de Soller

B.L.M

Al Sr. Alcalde de Palma y tiene el gusto de indicarle, en contestacion á su B.L.M. fecha 4 del actual, á los vecinos de esta villa Vicente Garcés Colom y Juan Forteza Piña para el objeto que en el mismo interesa.

D. Juan Puig Rullan

Aprovecha esta ocasión para ofrecer á

D. Antonio Planas

El testimonio de su consideración personal más distinguida

Sóller 9 de Junio de 1903»

DOCUMENT 2 (carta enviada des de la Batlia de Pollença al batle de Palma en què indiquen les persones de contacte en temes de balls populars):

«El Alcalde de Pollensa

B.L.M.

Al Exmo. Sr. Alcalde de Palma y tiene el honor de contestarle que las personas indicadas para el objeto á que se refiere su atento B.L.M. del dia 4 del que rige, son las siguientes:

D. Antonio Bonet Obrador Cura-Párroco

D. Ramón March Vila..... Prò.

D. Martin Vila Mayol..... Prò.

D. Antonio Mª Cerda

aprovecha gustoso esta ocasión para reiterar á dicho Señor el testimonio de su consideración más distinguida.

Pollensa 12 de Junio de 1903.»

DOCUMENT 3 (carta enviada des de la Batlia de Santanyí al batle de Palma en què indica la persona de contacte en temes de balls populars):

«Alcaldia de Santañy 12 Junio de 1903

M.Y.Sr Alcalde de Palma

Muy Sr. mio de mi consideración más distinguida: En vista de lo que se sirve participarme en su muy atento escrito fecha 4 de los que cursan, mediante el cual interesa la designación de personas con el objeto de organizar bailes representativos de las tradicionales costumbres de cada localidad con motivo de las próximas fiestas que deben celebrarse en la Capital considero que el vecino y á la vez oficial 1º de este Ayuntamiento D. Damian Rigo y Llambias reúne las condiciones de aptitud necesarias para desempeñar con buen éxito la mision de tal encargo; el cual, tratandose de realizar un acto revestido de toda seriedad y no afecte al buen nombre de las personas que tendran que intervenir, está dispuesto a aceptarlo y ponerse á las ordenes de V.S. en el asunto de que se trata siempre que para ello no haya de verse perjudicado, si bien no aspira a ningun fin lucrativo.

Y apropósito de esto tiene el gusto de ponerse á las órdenes de V.S. en todo cuanto considere pueda serle útil este mas Affmº atento y compañero q.b.s.m.

Juan Muntaner»

DOCUMENT 4 (carta enviada des de la Batlia de Valldemossa al batle de Palma en què indica la persona de contacte en temes de balls populars):

«Alcaldía Constitucional de Valldemosa.

Baleares

B.L.M. al sr Alcalde de Palma D. Antonio Planas

Consecuente á su atento B.L.M. fecha 4 del actual, debo manifestarle que visto los deseos de V. en indicarle las personas de esa localidad, con las cuales pudie-

³³ AMP. FP Sig. 1647 / IV "Actas de las sesiones del Ayuntamiento desde 8 de agosto a 8 de octubre 1903."

³⁴ AMP. FP Sig. 1647 / III "Actas de las sesiones del Ayuntamiento desde 16 de julio a 23 de octubre 1903."

ra entenderse para la organización de Bailes populares, pongo á su disposición los individuos vecinos de esta Jaime Roselló Mas y Juan Mercant Deya; con los cuales puede comunicarse respecto al particular.

Mande cuanto se le ofrezca, y esté al alcance de la voluntad de su affmo S.S. y amigo

Sr. Alcalde

Francisco Vidal (¿?)³⁵

Valdemosá 24 Junio 1903»

DOCUMENT 5 (carta enviada des de la Batlia de sa Pobla al batle de Palma en què indiquen que no hi ha a la vila cap ball antic caracteristic, només balls a l'estil del país):

«Alcaldía de La Puebla 12 Junio 1903

Particular

Sr. D. Antonio Planas

Muy Sr. mio: En contestación a su B.L.M. del 4 debo manifestarle que en esta Villa no hay figuras ni grupos característicos que los tenga desde antiguo para el baile tradicional, de aquí podrían contar con algunas parejas para jotas y boleros al estilo del país con los trajes que tan bien son comunes al país.

Si con ello puedo complacerle mande a su afm. S.S. y A.

G.L.S.M.

J. Serra Caimari»

DOCUMENT 6 (carta del batle de Palma al batle d'Algaida, Sr. Julià Cardell i Munar, en què sol.licita l'exposició del cartell de les Fires i Festes de 1903):³⁶

«El Alcalde de Palma

B.L.M.

Al Sr. M. Alcalde de Algaida y tiene la honra de enviarle por el mismo correo un Cartel anunciador de las Férias y fiestas, agradeciéndole ordene fijarlo en uno de los sitios más céntricos de esa población.

D. Antonio Planas aprovecha gustoso esta ocasión para reiterarle la expresión de sus sentimientos de amistad sincera aprecio y consideración.

Palma 18 de Julio de 1903.»

DOCUMENT 7 (nota d'agraïment tramesa per Mn. Antoni M, Alcover al Sr. Antoni Planes per l'enviament del cartell del certàmen literari):

«Palma, 3 juliol de 1903

A D. Antoni Planes, Batle de la Ciutat de Mallorca y President de la Junta de Fires y Festes.

Molt senyor meu y amich benvolgut: he rebut el Cartell del certamen literari que per les pròximes Fires y Festes s'ha de celebrar, cartell qu'he rebut com a Director del Bolletí del Diccionari de la nostra llengua. En nom de tots els col·laboradors li don les gràcies per la seva fina atenció que li agraim de tot cor. Deu la hi pach així com le hi demana y desitja son afestissim que li besa les mans

Antoni Mª Alcover Re.»

FONTS DOCUMENTALS:

FERRAGUT JAUME, P. i HERRANZ HAMMER, A.: *Fotografies de l'arxiu de Joan Balaguer*. Ajuntament d'Algaida, 2009.

SOCIAS VALLS, M.M. i SUREDA FONT, F.: "La dansa dels Indis a Manacor: Estudi descriptiu i històric". Inclòs a *IV Jornades de Cultura popular a les Balears*. Manacor, 1 i 2 de febrer de 1997. Ajuntament de Manacor, 1997.

VALLCANERAS i JAUME, Francesc: *Els Cossiers d'Alaró*. Editat per alpha.3. Col·lecció l'Argenter n. 1. Palma, 1990.

DVD. *Els Indis de Manacor*. Editat per l'Escola Municipal de Mallorca i l'Ajuntament de Manacor. Publicacions periòdiques consultades:

La Almudaina, La Tarde, Gazeta de Mallorca, El Liberal, La Unión Republicana, Diario de Palma i El Eco Balear.

Abreviacions d'arxius consultats:

AMP: Arxiu Municipal de Palma.

AMA: Arxiu Municipal d'Algaida.

³⁵ No he pogut desxifrar el segon llinatge que hi apareix, per això l'he substituït per (¿?).

³⁶ AMA. Sig. 223. Correspondència. Entrades 1903.

Claude Dervenn: els inicis del turisme manacorí

Vicenç Amengual i Salas

El llibre

Existeixen personatges que, tot i tenir relació amb un lloc i haver estat participants en certa ocasió de la seva promoció, són totalment desconeguts. Aquest és el cas de Claude Dervenn, una incansable viatgera francesa, escriptora de nombrosos llibres de viatge, que l'any 1932 es va acostar a les Balears per escriure un llibre titulat *Les Baléares*, molt poc conegut, editat per l'editorial Occitania l'any 1933.

Les Baléares és un retrat del turisme dels anys 30 del segle XX estructurat amb tres eixos principals: primer, l'inici de la democratització turística; en segon lloc ens explica què és el que cerca el turista, els seus interessos i preferències; i, finalment, és un llibre on el relat, la poesia i la bona informació s'ajunten per contar i promocionar les nostres illes.

En aquest aspecte Manacor té un lloc destacat (és un dels primers llibres de viatgers, per no dir el primer, que ens dona detalls de la gran majoria de pobles de l'illa), i ens resulta útil perquè podem analitzar amb quines coses es fixaven

Maurice Yvan Guibillon. Portada del llibre